

ВІДОМІ ТА НЕВІДОМІ КУЛІШ

(За документами Державного архіву Рівненської області)

Пересічному українцеві постає письменника Пантелеймона Куліша, на жаль, відома мало і досить обмежено.

Виявляється, що ім'я цієї особистості тісно пов'язане з нашим містом. У Рівному він працював учителем історії в гімназії, одночасно збирав і обробляв фольклорний матеріал, на основі якого написав свої основні п'єси.

Про Пантелеймона Куліша (1819-1897) можна говорити як про поета і прозаїка, історика й етнографа, перекладача й мовознавця, публіциста й культурно-освітнього діяча. Творчу роботу Куліш поєднував із державною службою та громадською діяльністю. Саме він розробив широко впроваджену в Україні систему сучасного алфавіту і правопису, так звану кулішівку.

П.Куліш постійно перебував в емоційно напруженому стані духовного пошуку, захоплювався та розчаровувався. Ідеї своєї молодості повністю відкинув у шістдесятирічному віці (вбачав розвиток України як держави тільки у возз'єднанні з Росією), за що його нещадно критикували товариші за зраду національних інтересів.

Народився Пантелеймон Куліш 26 липня (7 серпня) 1819 року в містечку Вороніж на Чернігівщині в сім'ї досить заможного землевласника, який претендував на дворянство (лише не мав документів на підтвердження тих претензій), і дочки козацького сотника.

Навчався в Новгород-Сіверській гімназії, пізніше вільним слухачем відвідував лекції в Київському універси-

теті, та повного курсу так і не пройшов.

Вчителював у Луцьку (1842 р.) та Києві (1843-1845 рр.). Саме в Києві познайомився з М. Гулаком, М.Костомаровим і В.Білозерським, які разом із Т.Шевченком стали його однодумцями у створенні 1847 року Кирило-Мефодіївського братства. Товариство сповідувало ідеали волі, громадянських прав, братерства слов'янських народів і федерації на демократичних основах, прагнуло перебудови суспільства на засадах християнського вчення про справедливість, рівність і волю людей шляхом його всебічного і радикального реформування.

З 31 серпня 1845 року по 5 січня 1846 року Пантелеймон Олександрович працював учителем історії в Рівненській гімназії. Цей факт знайшов своє відображення в документах, які зберігаються в Державному архіві Рівненської області. Дещо раніше (1844 року) в гімназії працював його товариш, засновник Кирило-Мефодіївського товариства Михайло Костомаров.

Письменникові на той час було 26 років, і саме тут, на Волині, в нього зароджуються ідеї фольклорних досліджень, історичного минулого України. Куліш користується архівними документами, рукописними та раритетними виданнями місцевих бібліотек і приватних книгозбірень для ґрунтовного ознайомлення з європейськими літературами, зокрема польською.

Можна сміливо стверджувати, що ідея написання його основних п'єс "Колії", "Байда, князь Вишневецький", "Цар Наливай", "Петро Сагайдач-

ний" виникла в письменника саме тут, на Волині. У драмах мова йде про персонажі, життя та виховання яких пов'язані з Волинським краєм. Загалом, це твори епічного характеру, в центрі яких поставили видатні діячі, козацькі ватажки і гетьмани, борці проти польського, турецького і московського гніту. Власне, вони вже стали героями народних дум і пісень, але драматичний репертуар для цих героїв склав і систематизував П.Куліш.

Одночасно письменник перекладає українською мовою багато творів В.Шекспіра та А.Міцкевича.

Але незабаром він залишає наше місто і цього ж 1846 року на запрошення Петербурзького університету вступає на посаду викладача російської мови для іноземних студентів. У Петербурзі він одружується з Олександрою Білозерською, сестрою свого київського товариша, кириломефодіївця Василя Білозерського. Пізніше вона стала відомою українською письменницею, яка публікувалася під псевдонімом Ганна Барвінок. Цей період - вершина творчості письменника та дослідника.

Недовзі він отримує наукове відрядження до Польщі для вивчення мов, побуту, історії та культури західних слов'ян. Але через кілька місяців після приїзду до Варшави, у 1847 році, Куліша заарештовано у справі Кирило-Мефодіївського братства й знову повернуто до Петербурга на слідство. У документах Рівненської гімназії знаходяться секретні циркуляри міністра народної освіти за червень-серпень 1847 року про заборону творів Куліша "Повість об українском народі" (1846), "Україна" (1843), "Михайло

Ирнышенко" (1843), а також творів Шевченка та Костомарова.

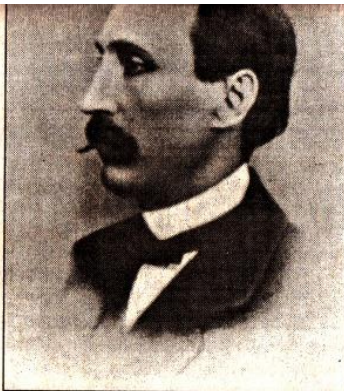
У вирок, що стосувався П.Куліша, йшлося про чотири місяці ув'язнення в Петропавлівській фортеці й заслання до Вятки. Завдяки клопотанню друзів покарання замінили на поселення під наглядом поліції в Тулі та заборону друкуватися. Осільки жодних конкретних злочинів йому інкриміновано не було, вже 1850 року П.Куліш одержав дозвіл на повернення до Петербурга. Тут він цілком віддався літературній і науковій роботі, розгорнув широку громадську й публіцистичну діяльність, хоча друкуватися йому дозволили тільки після смерті Миколи I, в 1855 році.

У 1856-1857 роках Куліш видає свої знамениті "Записки о Южной России" у двох томах, потім - перший історичний роман українською мовою "Чорна Рада" (1859 р.). Цей твір ознаменував його перехід від романтичного сприймання національного минулого до історичного реалізму. Куліш аналізує козацтво критично, описуючи його не як однорідну людську масу, а як складний мікс осіб різного соціального походження і становища з неспожитими прагненнями та політичними переконаннями. Однак загалом його оцінка ролі козацтва в історії України залишається ще позитивною.

За царя Олександра II, в обстановці суспільних перетворень, лояльних до народу, було поставлено питання про відкриття початкових українських шкіл, для роботи яких Куліш підготував свою "Граматику" (1857 р.).

Пізніше Пантелеймон Олександрович засновує видавництво, де публікує

нух і сучасних, випускає альманах "Хата", створює петербурзьку українську "Громаду", члени якої дотримувалися ліберальних поглядів. Представники цього товариства створили журнал "Основа", що виходив у 1861-1862 роках. Саме в ньому П.Куліш друкував свої історичні дослідження: "Історію України від найдавніших часів", "Хмельницину" і "Виговщину".

"Основа" припиняє своє видання після польського повстання за незалежність. У 1864 році як державний службовець Куліш за призначенням переїжджає в утихомирену російськими військами Варшаву, де працює на різних посадах царського Установчого комітету. Там він уважно знайомиться з польськими історіями, зокрема козацьких часів, стверджуючи, що наслідки гетьманських усобиць, польсько-російсько-турецьких воєн призвели до спустошення країни після смерті Б.Хмельницького.

У 1868 році П. Куліш їде у відставку і переїжджає до Львова, перекладає біблійні тексти українською мовою, маючи на меті здійснити український переклад Святого Письма!

Розчарувавшись у позитивному впливі польських кіл на українську культуру, Куліш 1871 року знову повертається в Російську імперію, де продовжує досліджувати історію українського козацтва. Пись-

менник у поважному віці щиро схиляється до позитивної оцінки факту возз'єднання України з Росією, тим самим спровокувавши критичне ставлення до себе української громадськості.

Скінчив вік П.Куліш на хуторі Матронівка (тепер Чернігівська область) 1897 року на 78-му році життя.

Протягом усього життєвого шляху Пантелеймон Олександрович відзначався надзвичайною працездатністю і щирим ставленням до своїх занять, у ньому повною мірою поєднувалися митець і вчений, який чудово знав історію своєї країни, розумів її та робив аналіз подій. Хоча, за спогадами сучасників, мав тяжку вдачу, був самозакоханою та егоїстичною людиною. Тому на старості років виявився чужим серед своїх і своїм серед чужих.

Літературна та історична спадщина Куліша є відкритою сторінкою для вивчення та аналізу. За нею сміливо можна робити висновки та паралелі про тенденції історичного розвитку України в минулому й сьогодні.

Олена ГУМІНСЬКА,
бібліотекар науково-дослідкової бібліотеки Державного архіву Рівненської області